

Литургијски живот — срж парохијског живота

На општу тему овог Симпосиона „Парохија као жива молитвена заједница“, или још боље: „Парохија жива литургијска заједница“, моје предавање носи наслов: „Литургијски живот као срж и центар парохијског живота“, то јест, Света Литургија као срце целокупног парохијског живота. Одмах се истичу два појма као централна, и њих треба овде подвући и о њима проговорити. То су *Парохија* и њена *Литургија*, литургијски живот — парохијски живот.

У текстовима Новог Завета, у текстовима Светих Отаца и у Литургијским текстовима до данас важећим у Православној Цркви скривено је присутно једно мистичко али реално појстовећење Литургије и Парохије. Наш назив „Парохија“, или „Парокија“ — грчки *παροικία* —, врло је карактеристичан и одаје древно црквено самосазнање о потпуној Цркви Божјој која привремено „борави“ (*παρ-οικεῖ*) у дотичном месту у овом свету. То је бољи назив неголи назив *нурија* (грчки *ἐνορία*), који означава *ограничену* црквену јединицу, непотпуну и несамосталну, управо онакву каква је данас наша парохија, која је међутим као оваква постала тек у 3. веку. Стара Црква је *Парикијом* називала месну, локалну Цркву, и то као потпуну и самосталну црквену заједницу, увек и обавезно са Епископом на челу, и увек једну и јединствену у дотичном месту. Када су у 3. веку настале парохије као данашње формације, тј. као делови једне локалне Цркве, оне су ипак и тада и све до данас остале онтолошки зависне од свога Епископа, од епископалне Цркве (због чега се од тада само једна црква у дотичном месту назива *саборна* или *катедрална* црква), то јест парохије су остале зависне од Епископа и епископоцентричне организације Цркве, јер је Црква са Епископом на челу *догматска* и *канонска*, тј. стална и непроменљива структура Цркве Божје (док остале административне организације Цркве, као: архиепископска, митрополитска, патријарашка, аутокефална нису догматске структуре, нису онтолошке јер нису литургијске, и зато су променљиве структуре, и кроз историју Цркве су се мењале). Речено језиком савремених православних богослова, стара Парикија, тј. данашња Епископија (и тек онда унутар ње епи-

скопоцентрична, тј. битно од Епископа зависно организована парохија) јесте непроменљива, *евхаристијска, литургијска* структура Цркве, док су друге неевхаристијске структуре Цркве променљиве. Узгред речено, у овој екисиолошкој тачки се и налази битна разлика између нас Православних и Римокатолика у схватању Цркве, али то је питање за себе.

У поменутим дакле, текстовима, као што рекох, поистовећује се Литургија и Парохија = Епископска црквена заједница. Стога ћемо ми и на даље говорити пре свега о црквеној заједници на челу које стоји Епископ, што је у суштини догматски и исправно, јер је у крајњој линији на челу сваке парохије Епископ, без кога свештеник, парох, не може ни вршити свету Литургију (свештениково рукоположење од Епископа, освећење св. престола од Епископа, антиминос потписан од Епископа, неопходно помињање Епископа на Литургији).

Епископ је видљиви центар и глава Цркве на земљи, али Епископ у црквеној заједници окупљеној на светој Литургији, не Епископ изнад и изван своје локалне Цркве (као напр. само администратор, или као „власт“, или „правно лице“ итд.). Црква је заједница у Христу Бога и народа Божјег, и Света *Литургија* [λειτ-ουργία од λείτος = народни (λεως, λαός = народ) и εργον = дело, посао, акција] зато јесте *општеномодно*, заједничко дело Божје у Христу, у којем се људски скуп (сабрање верних) трансформише у Цркву Божју. Сама реч *Црква* (Εκ-κλησία) означава: од Бога сазвано *сабрање* верних и њихов одзив на тај Божји позив, одзив доласком на богозвани скуп око Христа, на Чијем месту и у Чијем обличју предстоји том скупу Епископ, као жива слика Христа (eis τόπον καί τὸν Χριστόν , како је говорио Свети Игњатије Антиохијски). Нема зато Епископа изван црквене заједнице, а црквене заједнице нема изван свете Литургије као евхаристијског сабрања верних у Христу. Зато су Свети Апостоли и постављали Епископе као предстојатеље и главе помесних црквених заједница — локалних али потпуних Црква Божјих —, чији је главни циљ био да народу предстоје и првослуже Богу (= богослуже, литургишу), на челу заједнице свих верних тога места, као што вели Апостол Павле у Посланици Јеврејима: „Јер се сваки архијереј (= Епископ) за то поставља да *приноси даре и жртве Богу*” (Јевр. 8, 3). Или како то каже древна молитва епископске хиротоније у *Апостолском Предању* Светог Иполита: „Срцезналче свих, Господе, дај овоме слуги Твоме којег си изабрао за епископовање да пасе стадо Твоје свето и да Ти првосвештенствује беспрекорно, и да *Ти литургише и приноси Теби дарове свете Твоје Цркве...*” Према томе, Епископ тек као архијереј, као *литург* јесте предстојатељ и глава Цркве, глава пре свега у том смислу што као литург возглављује *литургишу*у *Парикију*, што началствује у служби (= литургији) богослужеће, литургишуће молитвене заједнице, тј. Цркве. Све остале његове функције, дужности и права, сва власт и положај који има у Цркви, извиру и произилазе из овог његовог положаја и служења у светој Литургији усред народа Божјег.

На овај начин долазимо до истине и факта откривања саме *тајне* Цркве на светој Литургији, у којој и којом се открива и манифестује Црква у своме јединству као *заједница* народа Божјег у Христу, *заједница* верних као *Тела Христовог*, не апстрактног него стварног у светој Евхаристији, коју Дух Свети реализује преко Епископа око кога су окупљени верни. Ово откривење тајне Цркве на светој Литургији и јесте основна претпоставка оваког дела, и посла, и рада, и служења у Цркви. То је основна претпоставка, полазна база за сваку катихизацију, за целокупно парохијско поучавање у вери и изграђивање, за целокупни живот и рад. Тако Црква, као тајна Божја у Христу, јесте и извор и основа и крајњи циљ сваке катихизације. А Црква је пре свега Литургија, црквена заједница окупљена на Литургији са Епископом на челу и презвитерима и ђаконима око њега (макар и били подељени на парохије, али битно неодољиви од Епископа).

У Православној Цркви не постоји света тајна Евхаристије као „једна од седам тајана” међу другим тајнама, него постоји света Евхаристија као Литургија, као Божанствена *Служба* целе Цркве. Ово је врло важно нагласити, јер новије школско богословље то често заборавља, па смо и ми тако учили из наших школских уџбеника. Али, Богу хвала, сам литургијски живот наше Цркве враћа нас на оно што Православље јесте и што је одувек било — на Свету Литургију као *тајну* саме Цркве, која собом све обухвата, из које све извире, и у коју све увире. Света Евхаристија није само „једна тајна” (макар се звала и „света тајна причешћа”), него је она Литургија Цркве Христове, у којој се Црква као заједница верних идентификује са Црквом као Телом Христовим, Телом евхаристијским и еклисиолошким, које је увек само Једно — Тело Христа Богочовека.

Ако бисмо као хришћани, и за себе и за друге људе у свету, хтели да најпростије идентификујемо Цркву Божју, да покажемо и манифестујемо и историји — *hic et nunc* (сада и овде) — сами *идентитет* Цркве као такве, онда то можемо учинити само указујући на свету Литургију, тј. на пројаву пуноће Цркве на њеном евхаријстичком сабрању свих верних око свога Епископа ради свршавања свете Литургије. Јер, само биће и живот Цркве Божје пројављују се тек у целосном акту Литургије, у чину литургисања и служења живе Цркве Христове Богу Живом и Истинитом, силом и дејством и наиласком Светога Духа. Зато је, ето, литургијски живот Цркве извор, и центар, и срж свецелог живота Цркве, Епископије, Парохије. Стога није никакво чудо што, напр. Апостол Павле, потпуно идентификује сабрање верника ради свршавања свете Литургије са самом Црквом Божјом. Пише он напр. Коринћанима: „Цркви Божјој која обитава (или пребива, борава) у Коринту”, тј. пише правој и потпуној Цркви Бога Оца и Христа и Духа Светога која *обитава* у граду Коринту и пројављује се када се *саберу сви верни* на литургијско сабрање (којем сабрању и пише свети Апостол, јер зна да ће његова Посланица управо на том сабрању бити прочитана, као што се и данас чита пред вернима на Св. Литургији). Другим речима, Апостол пи-

шући Цркви пише уствари литургијском сабрању верних, литургијској заједници. То је први појам Цркве као *собрања* и *сабора* верних. Тек другостепено може се схватити Црква као расејани верници у једном месту, или у свету, али и тада они као верници нису коначно расејани, него остају стално позвани и увек изнова позивани на *Сабор* који се никад не разилази. Мада се и разилазе телима, они остају позвани и призвани у заједницу Тела Христовог, коју заједницу конкретно остварују и конкретно пројављују кад се у Литургији окупе и са Христом се и међусобно сједине на најтешњи начин. А када се после сваке Литургије разилазе, верни се опет и поново враћају ту, на сабор и сабрање = у Литургију, у заједницу којом Црква пројављује и одсликава себе као себе, као *Цркву* Божју, као предујам и предокушај и антиципацију Царства Божјег, као есхатолошку заједницу Народа Божјег у Христу остваривану и пројављивану у свету благодаћу Господа Христа, љубављу Бога Оца и заједницом Духа Светог (ср. 2 Кор. 13, 13 и Св. Литургија, возглас на почетку канона Евхаристије). Једном речју, Црква у Литургији оваплоћава себе као целу = *католичанску* Цркву Божју, као једно *Тело* једнога *Свецелога* Христа.

Света Литургија, као литургишућа заједница верних који у Духу Светоме образују Тело Христово, мистириолошки садржи у себи и пројављује свецели Домострој Свете Тројице — телесну богочовечанску Христову Икономију спасења света, свршавану на делу, у пракси, јер је Литургија највеће дело Цркве. Литургија је саборна дракса Цркве, којом ми партиципирамо (приопштавамо се, причешћујемо, заједничаримо) у самом бићу Цркве као Тела и Пуноче човека Христа. То је оно што Свети Апостол Павле хоће да каже кад говори да је Света Евхаристија „заједница” — *κοινωνία* — *тела и крви Христове: Јер је Један Хлеб — једно тело смо многи, јер се сви од Једнога Хлеба причешћујемо*” (1 Кор. 10, 16—17). Или, како то вели Свети Златоуст: „Христос, дајући нам Своје тело, учинио је нас Својим телом”, тако да „сви смо постали *Један Христос*, пошто смо тело Његово”. Од ове свете литургијске тајне Цркве нема веће истине о самој Цркви, и стога из светог евхаристијског бића и живота Цркве извиру све њене тајне, све њене истине, све њене стварности, сва њена катихизација.

Ова литургијска и еклисиолошка истина Цркве остварује се дејством Светог Духа, Кога литургијска, црквена заједница, на челу са својим Епископом и од њега постављеним свештеником, непрекидно молитвено *призива* (отуда безусловна потреба *епиклезе*, од почетка до краја Свете Литургије) да Он сиђе „на нас и на предлежеће Дарове”, да доласком Својим принети хлеб и вино претвори у Тело и Крв Христову, а нас све, „који се од Једнога Хлеба и Једне Чаше причешћујемо”, да сједини „у Једно Тело Христово”, у заједницу Једнога Духа Светог, на испуњење Царства Небескога (Св. Литургија Василијева и Златоустова).

При нашем учешћу и причешћу у Светој Литургији не треба тај чин да сводимо само на мисао да је, ето, потребно да добијемо

сваки у себе једну светињу, која схоластички може бити схваћена само као нека ствар за себе и по себи, као нека објективирана свест у честици хлеба претвореној чудесним начином у тело Христово, и честици вина претвореној у крв Христову, него литургијско партиципирање и причешће у Светој Евхаристији треба схватати као истинску и живу *заједницу светих у Једино Светоме* Господу, као *заједницу светих у Светим Тајнама* и међусобно у Христу (дакле, не само као *communio in sacris*, него и као *communio sanctorum*), или укратко речено: као *заједницу и заједничарење у једној и јединственој свеобухватној Тајни Христа* (*τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ* — Еф. 3, 4; 5, 32; Кол. 2, 2; 4, 3) која и јесте *Црква*, Црква као једно и јединствено евхаристијско и еклисиолошко *Тело Богочовека Христа*. Ово потпуно и свестрано заједничарење у Светој Литургији, нема сумње, кулминира у причешћу Телом и Крвљу Христовом, али то не треба издвајати само за себе, јер онда може бити речи и о причешћу изван Литургије, као код болесника, али онда то није Света Литургија Цркве. Причешће болесника, шта више, ни оно не може бити схваћено изванлитургијски, јер је то само пружена литургијска рука до болесника, као члана Цркве, који није у могућности да дође на литургијски скуп, или рука продужена до онога који је из благоразумног и благословеног разлога тренутно отсутан, као што то каже и сама црквена молитва. Међутим, и тај тренутно отсутни члан Цркве сво време остаје позван и позиван за трпезу Господњу, за Вечеру Царства Божјег, која се даје овде и сада на земљи, у заједници деце Божије, а представља сакраментално предокушање, литургијско у тајни остварење есхатолошке пуноће оне Вечере Господње у Царству Небеском, у Невечерњем Дану Царства Христовог, која ће уствари бити вечна Евхаристија. О томе нам тако јасно говори Свето Еванђеље. Довољно је да се само присетимо еванђелске приче о свадби Царевог Сина, о вечери коју је приредио Богати Човек и на коју он позива званице своје, а такође и приче о сабирању риба мрежом, као и других сличних еванђелских прича, — па да схватимо колико ове ове Спаситељеве приче садрже у себи једну евхаристијску, литургијску позадину, а зато се само у контексту Цркве као Литургије Божје могу правилно схватити и тумачити.

Узмимо, само за пример, још неке новозаветне текстове да бисмо видели колико су они тек у литургијској позадини и реалности Цркве као заједнице појмљиви и схватљиви. Дивна химна Светог Апостола Павла у 13. глави I Коринћанима сматра се као врхунски текст Хришћанства, ненадмашно сведочанство о моралној и духовној узвишености Хришћанства. Међутим, та химна љубави налази се и схвата се само унутар евхаристијског контекста те Павлове Посланице, јер Свети Апостол од 10. до 14. главе континуирано говори Коринћанима о њиховом окупљању и учешћу у Светој Литургији и о проблемима везаним за те евхаристијске скупове. Препорука за узвишени пут љубави (у 13. глави) само је претпоставка да Коринћани могу без духовне штете, тј. истински и спасоносно, учествовати у литургијској заједници целе Цркве Коринтске. Читајте под овим светлом

поменуте главе у I Коринћанима и видећете да сви проблеми и настајали су и решавани су у склопу молитвеног литургијског сабрања, у склопу Свете Литургије Цркве. Зато Апостол и упућује Коринћане на све оно што је потребно да се оствари права заједница Тела Христовог, које је Црква. Овде, дакле, опет долазимо до констатације да постоји стварно идентификација Литургије и литургијског сабрања верних, тј. идентичност Литургије са самом Црквом као Телом Христовим, као заједницом Јединородног Сина Божјег међу многим браћом Његовом (Рм. 8, 28—32). Из овога изводимо закључак да је литургијско сабрање верних прва и основна претпоставка Свете Литургије и свега онога што се на њој збива и чини, па према томе и катихизације. Зато и постоји изричита одредба у Православној Цркви, писана или неписана али свима позната као неприкосновени литургијски закон, да сам свештеник не сме и не може да служи Свету Литургију. То добро знају чак и усамљени монаси пустињаци и стога се строго држе. Свештеник не може да служи Литургију ако нема тела верних око себе, ако нема заједницу народа Божјег, јер је Литургија опште, народно дело Божје, јер је, једном речју, Литургија црквени акт, саборно дело, а не приватна или лична ствар свештеника или појединца.

Света Литургија је, дакле, по својој природи *заједница* и ствара заједницу. Стога је, пре свега, потребно наше освешћење и осазнавање црквености, саборности, заједничности Свете Литургије, наше враћање на то сазнање, које је толико присутно у самој Светој Литургији наше Цркве, то јест сазнање да је Литургија истоветна са црквеном заједницом у њеном акту свршавања тајне Евхаристије, на којој се Син Божји приноси за живот света и тако остварује наше спасење у Једном Телу Своем, у једној Заједници Светога Духа, на славу Бога Оца.

Света Евхаристија је есхатолошко пројављивање Цркве овде и сада, у њој се збива и остварује за нас продор у свет и време оног *Есхатона*, онога Последњег у нашој вери што је Бог обећао и што даје онима који Га љубе, а што нам је припремљено и резервисано за сву вечност. Она је тајна Сина Љубљенога и нашег богооблагодаћења у Љубљеноме, она је Богочовечанска Тајна сједињења и јединства Бога и човека у Једноме Христу, у јединству Њега као Главе и Тела, које је Црква Његова.

У Светој Литургији нам се открива и даје Небеска Литургија, како би рекао Владика Николај, а она и јесте садржај наше вечности у Христу, у вечном Царству Свете Тројице. То је оно еванђелско слетање орлова са свих страна на „тело“ (πρωμα — Мт. 24, 28), на жртву Јагњета Божјег, то јест сабирање и окупљање све деце Божје расејане по свету, сабирање на Вечеру Богатога Цара и на Свадбу Царевог Сина, на Брак Христа и Цркве. То нам, ето, откривају новозаветни и светоотачки и литургијски текстови. Интересантно је пак да у свима њима нигде нема дефиниције Свете Литургије. Постоји само једна снажна реалистичка слика — Црква као *Тело Христово*, а то опет указује на то да су Црква и њена Литургија реалности које се унапред предпостављају као дате чак и за само Еванђеље, за само

Свето Писмо и за све остале догматске и моралне истине и учења наше вере. Црква и њена Литургија то је простор и атмосфера у којој свака истина и факт наше вере и живота живи и дише и постоји нормално и спасоносно за нас. Зато је сасвим у праву био велики православни богослов, Алексеј Хомјаков, када је рекао да Православну Цркву разуме само онај ко разуме и схвата њену Литургију. Јер стварно, Православна Црква само на Литургији потпуно манифестује и идентификује себе као Цркву Бога Живог, као Дом Очев, Тело Христово, Обиталиште Духа Светог.

И ето, та једна и јединствена тајна Христова, Богу хвала, и до данас живи и постоји у Православној Цркви као основна реалност нашег хришћанског бића и живота. Моја је молба: да то не смемо заборавити. Осознајмо најпре сами шта је то Литургија, а не игнорантски да се усуђујемо да дигнемо дрску руку да нешто реформишемо у Литургији. Сви евентуални успеси добијени од тих реформи, биће само краткотрајни, ефемерни „блицеви“, а онда ћемо убрзо чупати косу своју шта смо урадили и како тек треба исправљати грешке тог реформаторства. (Слично чине западни хришћани, пре и после Ватиканског концила, али је сада тешко једном изгубљену равнотежу васпоставити).

Није узалуд Православна Црква била и остала традиционално *литургијска* Црква, Црква пре свега у служби и служењу Богу, у *богослужењу*, из којег онда извире свака друга њена делатност и активност. Кад су једног православног руског епископа, у ситуацији изразито тешкој за Руску Цркву, питали западни хришћани: Шта ви као православни хришћани радите и какву мисију у свету вршите? — он је на то одговорио: *Ми служимо Литургију*. Сигурно да западни хришћани нису из тог његовог одговора много схватили, али је овај православни владика сасвим правилно одговорио. Јер то је једино оно што као православни можемо данас у свакој ситуацији да радимо и да останемо верни себи, верни Христу, верни Богу. Све друго што радимо, ако не извире из тога, можда је боље да и не радимо, јер после ће требати још и да поправљамо оно што је нелитургијски урађено, јер је несасоносно.

Светих Дванаест Апостола, после силаска Духа Светог на њих у дан Педесетнице, одмах су се почели *сабирати заједно*, на „једно исто место“, на молитву и на „ломљење хлеба“ по домовима, то јест на Свету Литургију. Из тога су онда исходили и на то се увек поново враћали. Тако се кроз њих Хришћанство јавило свету у историји као *заједница*, као *Црква* богопозваних људи на спасење у Христу. У име те заједнице у Христу они су иступали као сведоци и проповедници Христа, Спаситеља света. Тако су они, са верницима око себе, представљали есхатолошку заједницу народа Божјег у историји, и онда су људима и народима проповедали Еванђеље Христово и крштавали их унутар те заједнице и за ту заједницу Цркве. Наравно, нису сви који су ступали у заједницу Цркве били идеални хришћани; знамо да је и прва Црква имала своје проблеме, свађе и сукобе, на пример: још у Јерусалиму, у Коринту, у Галатији. Али, проб-

лем није у томе да ли је било или није било проблема у првој Цркви, него је главно да су сви проблеми првих хришћана постављани и решавани унутар молитвене заједнице, и то окупљене заједно на Литургији, јер од тог саборног решавања и зависило је да ли ће неки хришћанин моћи и даље да учествује у литургијском сабрању свих верних, или ће бити одвојен и искључен, чиме ће уствари бити искључен из Цркве. Једном речју, припадност Цркви означавала је у старој Цркви учешће у Светој Литургији.

Пренето на данашњу ситуацију ово значи: све што радимо за наше вернике, чак и за оне који још не верују и не припадају Цркви, треба да радимо не просто зато да их „придобиемо“, него зато да их повежемо са Црквом, да их укључимо у Свету Литургију. Свака наша друга делатност да буде усмерена ка једном циљу: ка живом и активном учествовању у Служби Божјој са браћом својом, учешћу и причешћу у Вечери Господњој, јер без тога нема припадности Цркви и нема живота вечног. Наш прости народ то добро осећа и зна, па зато и каже за некога: тај и тај није хришћанин, потурчио се, јер никад није ишао у цркву, није се причестио; није, дакле, учествовао у Светој Литургији. То је, дакле, и за наш народ последња провера да ли смо хришћани. Нека тај наш прости народ и не долази редовно у цркву и на Свету Литургију, али својим доласком уз Пост и на Празнике — да присуствује и учествује на Служби Божјој и да се причести, он тиме показује да није изгубио правилно сазнање да је само учешће и причешће у Литургији стварни знак и доказ припадности Цркви Божјој.

Рекао бих овде са смелошћу да се не слажем са мишљењем да наш пастирски покрет треба да је од Цркве ка свету, ка људима, породици, друштву итд. Напротив, покрет треба да је обратан: од људи и света ка Цркви, ка учешћу у Светој и Божанској Литургији. Томе служе све друге радње и делатности Цркве, све њене свете тајне. Јер, најважнији акти Цркве, као што су: поучавање у вери и примање у Цркву кроз крштење, затим миропомазање, рукоположење, брак, монашење, покајање и исповест, и уопште сви други свети чинови, свете тајне и молитвословија, све је то окренуто ка довођењу људи у заједницу Цркве и увођењу у Свету Литургију — ради крајњег и потпуног сједињења са Христом. Слободно можемо рећи, да су све свете тајне и свештенодејства уствари подређене Светој Литургији, а она није подређена ничему другоме. Јер она је врхунац и круна свих светих тајни, како нам о томе недвосмислено сведоче и Свети Оци, највећи литургичари и литургиолози Цркве, а сведочи нам и сав богослужбени поредак и устав — типик — наше Православне Цркве. Погледајмо то мало изближе.

Сва катихизација древне Цркве била је уствари мистагогија, тајноводство ка крштењу, а само свето Крштење претходило је Светој Литургији да би новокрштени онда могао да учествује у литургијском општењу и причешћу са вернима. Свето Крштење је као чин то и данас остало у нашој светој Цркви. Сетимо се шта говори свештеник у молитвама када дете, или данас када опет и све више одрас-

ле младиће и девојке крштава: „Господе, учини га чланом Твоје свете Цркве; назидај га на темељу Апостола и Пророка; учини га срасленим удом Христа Твога; дај му печат дара Светога Духа Твога, и приведи га причешћу светог Тела и Крви Христа Твога”. То јест молимо се да Господ новокрштеног учини заједничарем у Христу и Телу Његовом, телу црквеном и телу евхаристијском, које је једно и исто, јер је једно Тело Христово, а не више њих, као што о томе богомудро говори Николај Кавасила. Истина, Светим Крштењем се већ ступа у Цркву, али се ступа да би се остало и *живело* у заједници и јединству са Христом и Телом Његовим. Пуноћа пак ове заједнице остварује се учешћем и причешћем у Светој Литургији верних.

Исто је тако и са светом тајном Миропомазања: новокрштеноме, или ономе који приступа Православној Цркви из неке секте или јереси, даје се печат дара Духа Светога да би тако запечаћен могао постати удеоник Трпезе Господње — Хлеба живота и бесмртности, који се даје само у Православној Цркви. И свето Миропомазање, као и свето Крштење, вршени су у старој Цркви пред Свету Литургију, да би новозапечаћени члан могао затим приступити Чаши новог живота као једином извору нетрулежности за трошно људско биће.

Такав је исти случај и са осталим светим тајнама Цркве: све су оне вршене, а и данас тај принцип у суштини остаје исти, испред Св. Литургије да би њихови примаоци могли узети затим удела у Литургијској заједници и евхаристијском општењу са осталим вернима. Узмимо на пример свету тајну Покајања и Исповести. Према древној молитви, која се и данас чита при Исповести (а не она новија молитва Петра Могиле, тзв. „разрешна”, састављена под латинским утицајем), каже се: „Господе Боже наш, спасење слугу Твојих, Милостиви и Добри и Дуготрпељиви... помилуј овог слугу Твог, опраштајући му сваки грех, вољни и невољни, *примири га и присаједини Светој Цркви Твојој у Христу Исусу Господу нашем*”. Ово јасно показује да тајна Исповести и опраштања грехова јесте најтешње спојена са учешћем у Литургији као заједничарењем са осталим вернима, од којих се грешник својим гресима био отуђио. Јер грех према Богу је истовремено и грех према телу Цркве, према заједници браће своје. Стога и данас покајање и исповест претходе светом причешћу на Литургији.

Што се пак тиче свете тајне Свештенства, она је и данас неодољиво спојена са Светом Литургијом, на којој се једино и рукополаже свештеник или епископ, јер се новохиротонисани дотадашњи лајик (= члан *лаоса*, тј. народа Божјег) поставља *унутар* живе црквене заједнице да за њу и испред ње приноси Богу молитве и мољења и дарове свете Цркве Божје. (Ср. „за грехе наше и за народна незнања”). Свештенство је стога незамисливо изван Литургије, отуда и нема ни једног ваљаног рукоположења ван Литургије. Преко тајне Свештенства управо се и преноси оно апостолско-епископско-свештеничко сабирање и центрање читаве Цркве око светог престола Божјег — на Жртвеник Јагњетов. Само зато што епископ и свештеник треба да предводи народ Божји и да *унутар* њега и за њега свршава Свету

Литургију, зато и не може бити рукоположен ван Свете Литургије, него само усред молитвеног сабрања верних, то јест усред литургијске заједнице за коју се он и рукополаже. Ово исто важи и за све остале црквене клирике, али нарочито за епископе и свештенике, који не могу бити хиротонисани без назначења одређене епархије — а то значи без *верника* тога краја — и без назначења одређеног храма у коме ће служити. Што Православна Црква није никада одвојила чин хиротоније од Свете Литургије то већ само по себи много говори. Ако пак хиротонија даје аутоматски власт проповедања Речи Божије и катихизације, онда то такође значи да је и катихизација неодвојива од Свете Литургије као свога извора и центра, и као свога циља.

Слично је такође и са светом тајном Брака, која се у старој Цркви свршавала унутар Свете Литургије (најчешће на Малом Входу), као што то и данас видимо, макар и само трагове од тога, у самом чину венчања (видети и рад о. Јована Мејендорфа: Брак и Евхаристија). У неким Православним Црквама обнавља се та стара пракса укључења чина венчања у почетак Свете Литургије, па се онда даље за новобрачнике чита свадбени Апостол и Еванђеље, затим се додају и посебне јектеније, и на крају се они причешћују из заједничког са свима осталима светог Путира. Исто ово треба рећи и за посебне свете тајне, као што је чин монашења, водоосвећења, поготову освећења Светог Престола. И оне су такође по православном предању укључене у Свету Литургију.

Новији Свети Отац Цркве Православне, Свети Григорије Палама, унео је и укључио је у само епископско Исповедање вере ову вековну православну истину и праксу: исповедање да је Света Литургија срж и синтеза и круна ових осталих светих тајни и богослужби: „Примамо, вели он у свом Исповедању вере, сва црквена предања, писана и неписана, и пре свих најтајанственију и најсветију Службу и Причешће и Сабрање (= Литургију), од које и свим осталим службама долази савршенство, у којој (Служби), у спомен Онога који је Себе не унижујуће понизио и тело узео и ради нас пострадао, по богореченој заповести Његовој и самодејству (Његовом), бивају свештенодејствовани и обожени најбожанскији Дарови, Хлеб и Чаша, и где се савршава само оно и живоначално Тело и Крв, и дарује се неизрециво причешћивање и општење са Исусом онима који чисто приступају”. (Види наш превод Исповедања у „Теол. погледи” 4/87 г.).

Зато, дакле, сав остали богослужбени и светотајински живот наше парохије треба да је подређен Светој Литургији, да ка њој води и у њу уводи вернике, јер је то тако и по црквеном предању и типiku и по догматском и богословском смислу свом установљено од Светих Апостола и Отаца. Зато је и установљена једна и једина, општа и заједничка за све, Света Литургија. Нема посебних ни приватних Литургија, као што нема ни посебних погребних, пасхалних, посних или радостних Литургија (Преосвећена Служба је уствари само свечан великопосни начин причешћа верних, али то није потпуна Литургија). Литургија је једна и једина, зато је њен централ-

ни део — од Великог Входа до Причешћа — увек исти и непроменљив, увек крсноваскрсна заједница Смрти и Васкрсења Господњег, литургијско обзнањивање Смрти и Васкрсења Његовог докле не дође (ср. 1 Кор. 11, 23—26). Зато је свака Света Литургија *Пасха Господња*, којом се обухвата и сједињује све што је на небу и на земљи, сва бића и сви људи, све време и сва вечност. И не само формално обухвата, него је Света Литургија у сржи својој раскриће есхатолошке пуноће тог јединства свих и свега у Христу; она је истински предокушај и антиципација онога што ће нам се дати у Царству Христовом *непосредније* и *потпуније* („истјеје” — *ἐκτελεστέρον*, како каже молитва после светог Причешћа).

Зато наш први и основни пастирски и катихетски задатак треба да је *катихизирање за Литургију*, за Цркву, за црквену молитвену евхаристијску заједницу, да у њој учествују наши верници, јер ту онда они добијају највећу могућу науку, на делу и у пракси, самом партиципацијом, опитну науку шта је то вера наша и шта има Црква да нама људима даде. Наше катихизирање ће их катихизирати и изграђивати, дајући им сазнање и осећање, то јест стварни доживљај и духовно искуство превладавања и превазилажења греха и смрти. Јер Света Литургија представља објављивање и оваплоћавање Христове победе над грехом, смрћу и ђаволом, и наше партиципирање у тој победи. Литургија је превазилажење и превладавање светске греховне раздељености и разбијености, наше људске отуђености од Бога и међусобно, она је у Христу васпостављање оног првобитног богоцентричног јединства света и рода људског, као једне заједнице у једном Дому Божјем.

Живећи у свету и друштву, разбијеном и разједињеном људским грехом и демонским злом и поробљеном доминацијом смрти, ми људи осећамо да смо немоћни да ту разједињеност и ту доминацију зла и смрти надвладамо, ни у себи ни међу нама. Али зато, долазећи на Свету Литургију и учествујући у њеној богочовечанској драми Христове смрти и васкрсења, причешћујући се Христовом победом над смрћу и даром живота вечног, ми у Литургији сазнајемо и доживљавамо да овај и овакав свет и живот имају свога Спаситеља и своје истинско спасење, јер нам Света Литургија даје стварни предукус и предокушај, антиципацију те Христове божанске победе, победе над грехом и трулежношћу, над злом и смрћу, над демонским отуђењем и разједињеношћу нашом, и са Богом и међусобно. Тајну истинског спасења и исцељења света и све твари, а пре свега човека и рода људског, целокупне природе људске у Христу Богочовеку, ми верни можемо о томе да сведочимо и себи и другима у свету, да сведочимо — да је „вера наша ова победа која побеђује свет. И ко је онај који свет побеђује, осим онога који верује да је Исус Син Божји? Ово је Исус Христос, који дође водом и крвљу и Духом; и Дух Свети је онај који сведочи, јер је Дух истина” (1 Јов. 5,4—6).

Истина, излазећи из Свете Литургије поново у свет, ми знамо да нас у свету поново очекује борба са грехом и злом, са властима и силама и духовима злобе поднебеске, како вели Свети Апостол,

али ми добро знамо да је Христом светско зло у корену своме побеђено и сасечено и да је спасење свету и људима обезбеђено, само ако људи хоће Христу веровати за живот вечни, и ако вером и покајањем за Њим хоће поћи. Света Литургија Цркве, стога, није коначна и крајња, завршна победа свег зла и смрти у свету, јер када би то било онда би се историја већ завршила, дошла би одмах Парусија и последњи Суд. Литургија је, међутим, ипак стварни предокушај и предујам и залог крајње победе Христове и наше над злом и смрћу, над свим разједињујућим и разорним силама зла у свету, и ми, излазећи из Свете Литургије у свет, који још у злу лежи, сведоци смо и проповедници те победе Христове и наше у Њему. Ми се враћамо у свет који у злу лежи, али само зато да бисмо опет и поново из света се вратили и стално враћали у Свету Литургију као залог и гаранتيју коначне победе Божје над сатаном победе живота над смрћу, јединства над разјединошћу, љубави над мржњом, светлости над тамом, истине над лажју. Враћајући се из света, упрљани као људи светским злом и грехом и страстима, ми осећамо и знамо да је само Јагње Божје Оно које узима на себе грехе света, и зато к Њему приступамо и пред Њега полажемо све грехе своје, све смрти, сва страдања, да их Он Крвљу Својом опере и очисти и да нам дарује, у литургијском општењу са Собом, предокушај тајне Царства Свога, Он — Једини Свети и Једино Освећење наше, једини Спаситељ и једино Спасење наше, једини Победитељ греха и смрти и Дародавац живота и бесмртности. „Јер тако заволе Бог свет да је и Сина Свога Јединороднога дао, да свако који Га верује не погине, него да има живот вечни”.

Излазећи са Свете Литургије ми се враћамо нашем свакодневном животу и раду, али је наш хришћански позив и задатак да сав наш остали, ванлитургијски живот учинимо пројекцијом онога што смо у Светој Литургији видели, доживели, опипали и окусили. То ће онда бити наша права и истинска православна катихизација, сведочење о виђеноме и доживљеноме и окушаноме. „Окусите и видите како је благ Господ!” — то је стални литургијски и, ја бих рекао, катихетски позив и призив Цркве свету и људима око нас. Ништа веће и важније ми људима око нас не можемо рећи и посведочити него оно о чему нам Света Литургија опитно сведочи: „*Видесмо Светлост Истиниту, примисмо Духа Небескога*”. Видесмо и окусисмо светлост Христове коначне победе над злом и смрћу, примисмо и доживесмо Духа Светога Утешитеља, који нам ту Христову победу у Св. Литургији остварује и актуализује, сада и овде, у овом историјском моменту и на овом географском простору где живимо. Зато Света Литургија, од почетка до краја, јесте дело Духа Светога, мистичка у Духу Светоме реактивизација целокупног дела Христовог, целог Домостроја спасења и преображења и обожења света. Зато је Света Литургија божанствена и обожујућа, благодатна радња, служба, заједница Духа Светога (2 Кор. 13, 13), без Кога за нас нема ни Цркве, ни Христа, ни Бога. Отуда, Света Литургија није само наше људско дело, неки „колективни”, „конгрегацијски” збор људи, или филан-

тропска слога и сарадња здружених људи, него је она истинска *Богочовечанска Заједница* Бога и Његовог народа, заједница Свете и Животворне Тројице и нас верника и службеника Њених, верних служитеља и саслужитеља Духа Светога.

Света Литургија Цркве Православне јесте тријумфални факт, живо оваплоћење Христове победе над светом, али је она то само кроз тајну смрти и васкрсења Христовог, коју тајну Света Литургија стално мистириолошки, благодатно-реално понавља и продужује. Стога је и мукотрпни пут Цркве Православне кроз историју, у целини и у свакој *парикији*, у сваком свом *обиталишту* где се свршава Божанствена и тајанствена Служба ломљења Хлеба и пијења мистичке Чаше, био такође пут литургијски, пут крсноваскрсни, кроз тајну сталног доживљавања на себи смрти и васкрсења Христовог и сведочења о тој смрти и васкрсењу Богочовека. Зато је Света Литургија била одувек божанска колевка и крстионица Православља, из које су се рађала деца Цркве Христове, свети Мученици и Исповедници, Подвижници и Крстоносци праве Вере и правог Живота. Такође је Света Литургија била и извор и трпеза хране и пића за сву верну децу Божју, за све истинске православце. Без Свете Литургије нема нам живота ни спасења, и зато сваки наш посао и делатност, макар били и високо морални и филантропски, и друштвено корисни и напредни итд., ако нису литургијски и литургиоцентрични, ипак на крају крајева не доносе коначне и трајне резултате, јер не доносе коначно спасење свету и човеку.

Врло је карактеристична чињеница да је стара Хришћанска Црква и наша Српска средњовековна Црква одлучно одбацила и осудила јереси Масалијанску и Богумилску, које су училе да је довољно бити добар хришћанин, побожан и молитвен за себе (додајмо томе, ако хоћете, и добротворан и друштвено користан), те није онда потребно ићи у цркву, учествовати у Светој Литургији и причешћивати се. Ово, нажалост, и данас многи говоре и практикују (ако практикују а не изговарају се само), показујући тиме да уствари нису *хришћани*, него само обични „религиозни” људи, слични припадницима других религија, оних многобожачких и незнабожачких пре и после Господа Христа. Али, ако је довољно бити „добар хришћанин”, а не бити *црквен* („еклисиастикос”, како су говорили Свети Иринеј и други Св. Оци, насупрот јеретицима као ванцрквеним и нецрквеним људима), онда им није потребан Господ Христос, јер такав став представља протестантско *разоваплоћење* Господа Христа, како би рекао Отац Јустин, јер је Христос на свет у *телу* дошао и у *телу* Цркве свагда остао, дошао и остао *оваплоћен* и *утеловљен* на сву вечност, то јест нераздељиво богочовечански сједињен са Црквом као *Телом* Својим, чега је Света Литургија пројава и манифестација. И не само манифестација, него и стварно присуство и партиципација, наше стварно учешће и заједничарење у тој јединственој Тајни над тајнама која се зове *Богочовек* и Његово Тело.

На крају, наша хришћанска православна вера није само наша лична вера, лично надахнуће, макар оно било и харизматичко, благо-

датно надахнуће, попут например неких харизматика, или чак про-рока и светих људи, узетих самих за себе (таквих напр. има међу сектантима, мада уствари најчешће самозваних и самонадахнутих), него је и сама наша лична вера увек *црквена* реалност, саборни дар Христов Његовим = *црквеним* удовима. Отуда су православни бого-надахнути Светитељи увек били и остајали потпуно *црквени* људи, саборно уткани у тело Христово више него други чланови Цркве. Зато је онда њихов благодатни дар имао такву моћ и значај за целу Цркву. У томе је изузетни значај и улога *Светих Отаца* у Цркви Пра-вославној. Али, о овоме, мислим, није ни потребно посебно говорити нити то наглашавати, јер смо сви у томе сагласни. Оно што овим же-лим овде да нагласим то је: да смо у својем проповедању и катихи-зирању ми свештеници увек апостоли и посланици *Цркве* Христове, а не индивидуални посленици, послани од неког или самозвано мо-билисани у име неког или нечег, у име неке идеје, или партије, или било кога или било шта у овом свету и од овога света. Ми смо органи Цркве, удови, и чланови Тела Живога Христа, Духом Светим вођени и покретани на дело служења Еванђељу спасења. Органи смо Цркве Христове, не толико као организације колико као *организма* Бого-човечанског. Света Литургија је управо и извор и пројава Цркве као организма, Духом Светим оживљаваног и надахњиваног. Да није Црк-ва организам Богочовечански, и ми у њој као живе ћелије, живи удо-ви заједнице и породице Јединородног Сина и Његове многе браће, она се не би као људска организација одржала, јер је све људско трошно и пропадљиво. А Света Црква је себе одржала и очувала само зато што је одржала као срце своје Свету Литургију своју. Ова истина и значи *Парохију као живу литургијску заједницу* и она је основна база и извор катихизације и евангелизације православне.¹⁾

¹⁾ **Основна доступна литература:**

Осим дела Светих Отаца (особито Св. Игњатија, Иринеја, Златоуста, Мак-сима Исповедника, Николаја Кавасиле, Симеона Солунског) видети на српс-ком и руском језику:

1. Прота А. Шмеман, Введение в литургическое богословие, Париж 1950.
2. Прота А. Шмеман, Таинство собраниа; таинство Царства... итд. (Тумаче-ње Литургије), у часопису „Вестник РСХД“, Париж-Њујорк, бр. 107 (1973) до бр. 126 (1978) и даље.
3. Прота А. Шмеман, За живот света (превео Ј. Олбина), изд. „Православље“. Београд 1979.
4. Архим. Јустин Поповић, Божанствене Литургије (превод на српски са врло значајним Поговором), Београд 1978.
5. Архим. Јустин Поповић, Догматика Православне Цркве, књ. III (Екклесиоло-гија), Београд 1978, особито стр. 567—572 и 131—136.
6. Ј. Зизијулас, Евхаристијска заједница и католицитет (саборност) Цркве. (пре-вод наш), „Гласник СПЦ“, бр. 5, 1971.
7. Ј. Зизијулас, Евхаристијски поглед на свет. (наш превод), „Теол. погледи“, 1/73.
8. Јером. А. Радовић, Литургија и подвижништво, „Теол. погледи“, 4/75.
9. Архим. К. Керн, Евхаристиа, Париж 1947.
10. Прота А. Мирковић, Православна Литургија. II посебни део. Београд 1966.
11. Јером. А. Јевтић, Евхаристија у Источној Цркви, „Теол. погледи“, 4/74.
12. Јером. А. Јевтић, Литургија и васпитање, „Теол. погледи“, 4/76.
13. Јером. А. Јевтић, Литургија и духовност, „Богословље“, бр. 1—2, 1976, стр. 7—25.

Д и с к у с и ј а

После предавања о. Атанасија уследила је краћа дискусија, у којој су узели учешћа један епископ и неколико свештеника.

Најпре је о. *Амфилохије* подвукао чињеницу да је предавач продужио оно што је Преосвећени Данило говорио и учинио корак даље. Највише се допада то што је Литургија у предавању повезана са реалношћу света: Литургија је свет, али свет који је преображен. Преображајна сила Литургије је Крст и Васкрсење. Зато је неопходан повратак света у Литургију, јер му је само тамо право спасење и васкрсење и преображење.

О. *Момчило Јанковић* је поставио једно питање „са терена”: Како створити ту и такву молитвену литургијску заједницу, о којој је предавач говорио?

На питање је одговорио о. *Десимир Никитовић*: Та заједница већ постоји, она је опипљива чињеница. Захваљујући њој, Православље уопште, а наша Српска Црква посебно, преживело је и надживело све невоље, гоњења, страдања, особито наша Црква у последњем страшном рату. Ова молитвена и литургијска свест и заједница дубоко је усађена у нашем народу. Кад је у последњем рату наша Црква била раздробљена, оно мало епископа и свештеника што је остало, окупљали су народ у молитвену заједницу, особито је то чинило са успехом парохијско свештенство, које је у живој литургијској заједници са народом и изнело главни терет страдања. Тако се и могао обновити црквени живот после рата. Наравно, Цркву нису спасли људи него сам Господ Христос, као Глава Цркве, али преко нас људи окупљених и окупљаних у молитвену заједницу. Зато ни данас нема опасности за Цркву да пропадне јер та молитвена заједница постоји. Кажемо и питамо се: како је створити? Међутим, она постоји. Кад ја идем, и сваки од вас по домовима својих парохијана, и видим упаљено кандило, видим како верни побожно очекују свештеника и моле се пред иконом; са каквом радошћу очекују крштење свог детета; кад се окупљамо на тужним скуповима око покојника, како у молитвеној заједници са свештеником учествује не само породица него цело село, онда ја јасно осетим да наш народ уме да се окупља око свештеника, као некада око Христа и Светих Апостола.

Ми после рата страхујемо због недостатка катихизације, али ње ни раније није било редовно. Међутим, захваљујући катихизацији која извире из живе, молитвене литургијске заједнице, која постоји, и коју ми треба непрестано да продубљујемо и одржавамо, у којој првенствено ми свештеници треба да будемо и останемо духовно активни и живи, Црква је вечно присутна у свету и нема за њу страха. Не треба нам боље од те и такве катихизације. Зато, не плашимо се...

На то је додао *епископ Тузлански г. Василије*: Света Литургија је заиста центар парохије, центар живе Цркве. Али данас постоји у друштву и отуђење човека и породице од Цркве. Како тог човека данашњг времена привести Цркви и у Литургију увести? Ми идемо

по домовима да светимо водицу, режемо славски колач, да обављамо друге свете чинове и тренутно смо задовољни, али морамо признати да су нам цркве полупразне. Поставља се питање: како омладину привући Цркви? У ранија времена су у сваком селу постојали свештеници, свештеник је орао и копао на својој њиви, али су се око њега окупљали верници у храму, у црквеном дому, званом „ћелија“, у његовом дому; свештеник је касније имао и катихету помоћника. Ми то данас немамо. Свештеника који предаје веронауку врло је мало. Поставља се, дакле, питање: како оног који каже да је верник а нема заједнице у Литургији, а без те заједнице верник није верник, него остаје само номинални хришћанин, како њега лечити и духовно просвећивати? Потребно је, зато, једно друго предавање после ових претходних, које ће поставити дијагнозу стања и указати на путеве и начине и лекове за лечење оваквог стања. Јер није довољно говорити о Литургији као заједници, већ о путу и начину како човека увести у ту заједницу.

О. Милутин Живковић је истакао, уз навођење примера, да је данас парохија у многим градовима, нарочито код нас у Београду, — нити жива нити мртва, да није пуна молитвена заједница, да је чак понекад и потпуно мртва. Градови су постали једна врста пустиње, где се најближи сродници не познају. Знам један пример где девер није знао које је вере његова рођена снаха. . .

Отац Момчило Кривокапић: Постоји Света Литургија, постоји Евхаристија, која није само једна од светих тајана, како смо то ми схоластички учили. Као што је Васкрс празник над празницима, тако је Света Евхаристија тајна над тајнама. Оставимо наше схоластичко учење о тајнама, и схватимо саму Свету Евхаристију, код себе самих најпре развијмо свест о њој и њеном пуном значењу, па ћемо онда моћи и код верника да је развијемо. Када верник буде схватио и знао шта је Света Литургија онда ће сигурно и доћи на њу. Ја сам држао мојим парохијанима серију предавања о Св. Литургији, па су ми људи говорили: зашто ви то све кријете од људи? Литургију треба служити разумљиво, на српском језику, иако то није све, и треба је објаснити, и себи и другима, и кад људи схвате онда ће доћи у цркву.

На ово је *о. Амфилохије* приметио да заиста постоји неко наше скривање тајне Литургије од народа. Да ли можда и ми сами не избегавамо Литургију и њено редовно служење?

Отац Василије Томић вели да је свештенику, у садашњој ситуацији, често немогуће да Литургију доживи у јединству и спонтано, јер ту је хор, на чију интонацију мора да се чека, ту је црквењак, на кога ја као свештеник треба да чекам да звони, и други фактори су ту који су изнад мене. Тамо пак где сав народ одговара на Светој Литургији, тамо се доживљава јединство молитвене заједнице, тамо је свештеник слободан и спонтано даје тон свему.

Опет је приметио *о. Амфилохије*: Изгледа заиста да је код нас центар Литургије негде премештен другде, пренет је акценат на нешто друго, тако да је Литургија престала бити центар и за нас саме.

Отац *Михаило Арнаут* је питао: како објаснити вернима да је Литургија центар и срж свега, свет парохијског живота, кад они не долазе на њу? — На то је *јером. Атанасије*, завршавајући дискусију, одговорио: Ако ми пре свега сами у себи будемо носили ту свест и сазнање о централности Свете Литургије, она ће нас сама изнутра научити шта и како да радимо и како да верне приводимо Литургији. На пример: ако свештеник крштава дете у дому, и зна да га крштава за заједницу Цркве, учлањује га у Тело Христово, а то Тело Христово конкретно се изражава и пројављује у Светој Литургији, не само у Евхаристијским даровима, него и у заједници свих верних који се причешћују Христом и постају Тело Његово али и удови један другоме, онда ће он то дете крштавати за Литургију у Литургијску заједницу верних у Христу. Сваку радњу и поступак свој радиће тако да воде ка Литургији. . .